

СЛОБОДНО ВРИЈЕМЕ КАО ЧИНИЛАЦ У ФОРМИРАЊУ САВРЕМЕНЕ ЛИЧНОСТИ

LEISURE TIME AS A FACTOR IN FORMING MODERN PERSONALITY

Лидија Гочевих

Резиме: Слободно вријеме је саставни дио живота сваког човјека, јавља се и развија упоредо са појавом цивилизације, и богато се манифестује на подручју васпитања и образовања. Начин његовог кориштења игра значајну улогу у формирању свестране личности, позитивно утиче на здравље, физички и ментални развој као и на стварање богатијег садржаја живота. У раду се истиче постојаност, значај и дјеловање различитих фактора који утичу на организовање и релизацију слободног времена дјеце и младих. Активностима слободног времена личност задовољава одређене потребе, које га уздижу на виши ниво културе живљења и професионалног живота, бира их према својим могућностима и „ принуђен“ је да преузме одговорност за свој развој. Циљ рада је да се укаже на значај слободног времена у оквиру којег човјек гради свој его, слику о себи, утиче на емоције, карактер и социјализацију.

Кључне ријечи: слободно вријеме, личност и слободно вријеме, принципи слободног времена, фактори слободног времена, активности слободног времена

Abstract: *Leisure time is an integral part of every man's life, it exists and evolves along with the civilization, and it is greatly manifested in the field of upbringing and education. The way of its use plays the important role in forming a versatile personality, it has a positive influence on health, physical and mental development, and it makes life experience richer. In this work, the focus is on the stability, significance and influence of the different factors that have their impact on the organization and realization of young people's leisure time. One meets the certain needs with the free time activities, and they raise one to a higher level in the culture of living and professional life. One chooses them according to one's abilities and is 'forced' to be responsible for its development. The aim of the work is to show the significance of leisure time during which a person strengthens its ego, self-image, emotions, character and socialization.*

Key words: *leisure time, pedagogy of free time, personality and leisure time, factors of free time, leisure time activities*

УВОД

Још прије двије хиљаде година антички филозоф Аристотел изјавио је да је „слободно вријеме“ један од основних изазова са којом се човјек суочава, а суштину његовог живота види у духовним активностима којима се могуће бавити у слободном времену. Према његовом мишљењу активности

слободног времена пружају уживање, срећу и блажен живот, а он као „философ среће“ управо у томе види циљ живота (Аристотел, 1960).

У периоду ране индустријске револуције људи су имали мало слободног времена, или су били окупирани послом радећи веома напорно или су били исувише сиромашни да би могли да га искористе. Међутим, како се повећала производња, тако је дошло до опадања броја радних сати и појавила се култура слободног времена. У 19. вијеку појавиле су се многе активности којима и данас испуњавамо слободно вријеме, а међу њима су фудбал, хокеј, бејзбол. Људи су се све више описмењавали, одлазили на излете, посјећивали су музеје и позоришта. Једном ријечју људи су све више расправљали о слободном времену и о његовој улози и сврси.

Многи су слободно вријеме посматрали као бијег од посла, као средство уз помоћ којег ће се човјек више залагати на послу, но има и оних који тврде да слободно вријеме даје квалитет и смисао животу и „управо захваљујући њему човјек конструише свој прави селф“. Давно је британски филозоф Бертран Расел (1935), предвидио да ће многи људи користити слободно вријеме за своје самоусавршавање или за опуштање и слободно можемо рећи да се дио његовог пророчанства ипак оставрио: појединци уче и читају док се већина њих све више посвјећује активностима које доводе до опуштања (према: Оноре, 2005, стр. 170). Изрека „Каж ми шта радиш у слободном времену, па ћу ти рећи ко си“, данас постаје водила модерног човјека и упориште у којем се може одржати човјек и с њим модерна цивилизација.

КАКО ДЕФИНИСАТИ СЛОБОДНО ВРИЈЕМЕ?

У циљу што јаснијег виђења и сагледавања ове теме потребно је прво одговорити на питање: „Како дефинисати слободно вријеме?“

С обзиром да су се слободним временом бавили, филозофи, педагози, психолози па и социолози постоје разна схватања и дефиниције наведеног појма. Једни слободно вријеме означавају као вријеме ослобођено од организованог рада, други као доколицу, трећи као непродуктивно трошење радног времена.

У Педагошком рјечнику (1967) слободно вријеме се објашњава као вријеме које особа проводи ван редовног, обавезног, позивног, домаћег или било каквог рада, односно извршавања задатака, тј. као вријеме које служи за разоноду, одмор и рекреацију. Такође, у Педагошкој енциклопедији, налазимо да је слободно вријеме, саставни дио живота сваког човјека и његове активности, вријеме изван професионалних, породичних и друштвених обавеза, у којем појединац по својој вољи бира облике и садржаје одмора, разоноде и стваралаштва. То је вријеме које постоји сваког дана и у свакој средини, али је различито с обзиром на узраст, пол, занимање,

мјесто живљења, и интересовања (Педагошка енциклопедија 2, 1989, стр. 353).

Ради одговора на постављено питање немогуће је заобићи француског социолога Думаздијеа (1962) који наводи да је слободно вријеме „скуп активности којима се појединац по својој вољи може потпуно предати, било да се одмара или забавља, било да повећева ниво своје обавијештености или своје образовање, било да се добровољно друштвено ангажује или да остварује своју слободну стваралачку способност пошто се ослободи својих професионалних, породичних и друштвених обавеза.“ Овај социолог слободном времену приписује три основне функције: одмарање, разонода и развој личности. По њему прва функција слободног времена представља услов и претпоставку за остваривање друге двије функције. Друга функција усмјерена је на стварње услова који би успјешно прекидали сивило и монотонију свакидашњице. А трећа функција слободног времена је најсложенија и уједно најтеже остварљива, омогућује несметан и слободан развој личности. Она отвара могућност да се личност самореализује, стваралачки и друштвено укључи и ангажује како би остварила своју потпуну аутономију и универзалност (Божовић, 1979, 46-48).

У данашњем савременом друштву, слободно вријеме, постаје све актуелније и израженије подручје васпитно-образовног дјеловања. Представља нову димензију, нови простор, нову могућност развоја човјека. Оно је, како то наводи В. Јанковић (1976), нова димензија савремене педагошке стварности, којим располаже појединац изван својих професионалних, друштвених и породичних обавеза, с циљем одмора, рекреације и свестраног развоја личности.

Слободно вријеме је по свом постанку, обиљежјима па и распрострањености универзална појава и категорија савременог друштва, која пружа могућност да се постигне виши ниво васпитања, образовања и културе. Да би се постигао овај циљ, потребни су одговарајући услови за слободно вријеме које регулише појединац и друштво. Пехар-Звочко закључује да друштвена заједница има два битна задатка у односу према индивидуи. Прво она треба да сваком човјеку осигура рад као извор егзистенције и наравно друго да му омогући и осигура слободно вријеме као извор стваралачког и свестраног развоја личности (Пехар-Звочко, 2003, стр. 42).

Занимљиво мишљење о слободном времену можемо запазити и код Недељка Трнаваца (1996). Овај педагог слободно вријеме види као:

- понуђач композиторских програма за здравље, ментални развој, креативне активности, морално испољавање;
- као лијек за бројне друштвено-историјске противречности чија жртва може бити савремен човјек и као
- поље за превентивно дјеловање у васпитању (Трнавац, 1996, стр. 75).

Драго Бранковић и Миле Илић се опредјељују за дефиницију појма слободног времена, која је дата на Другом конгресу педагога Југославије. На поменутом конгресу слободно вријеме је дефинисано као „онај вид слободног времена којим појединац располаже или га користи слободно изван професионалних, породичних и друштвених обавеза, појединачно групно или колективно, на основу природне и друштвене условљености и у складу са сврсисходношћу друштвене стварности у којој појединац живи и дјелује“ (Бранковић, Илић, 2003, 358).

Ненад Сузић (2012) сматра да је слободно вријеме неистражен феномен и овдје би нам, како он каже, заиста добро дошао научни приступ, и научни одговори на горе постављено питање. Према његовом мишљењу једноставна и прихватљива дефиниција је она коју даје Питер Хенкок: „Слободно вријеме можемо дефинисати као *моје* вријеме, за разлику од рада, који насупрот, представља вријеме које *припада компанији*“ (Сузић, 2012, стр. 70).

Ако се узму у обзир друштвена, економска и политичка гледишта о слободном времену долази се до закључка да се слободно вријеме посматра као тековина развоја и напретка савременог друштва, и самим тим слободно вријеме доприноси хуманизацији рада, стварању равнотеже у активностима и одмору, помаже спречавању негативности, доприноси повећању ефикасности производње и средство је у борби за виши и садржајнији животни стандард.

И поред великог броја дефиниција и виђења слободног времена, можемо закључити да слободно вријеме није више само оно вријеме које преставља одмор од тешког рада, нити оно вријеме које треба провести без икакве корисне активности, оно данас представља животни простор у којем човјек одлучује како ће га на најбољи начин искористити и употријебити.

ЛИЧНОСТ И СЛОБОДНО ВРИЈЕМЕ

Када говоримо о теоријској и практичној проблематици слободног времена, не можемо а да не споменемо однос између личности и слободног времена, управо из разлога што слободно вријеме као битно цивилизацијско достигнуће знатно утиче на развој и обликовање саме личности.

Многи психолози, социолози, педагози сагласни су са схватањем да слободно вријеме, поред породице и школе значајно утиче на формирање савремене личности. Бранковић и Илић (2003) слободно вријеме виде као „полигон“ за испољавање креативних снага и способности, који својим смјером и интензитетом битно одређује развој и формирање личности. Према њиховом мишљењу, слободно вријеме може остварити позитиван и негативан утицај на формирање личности, а према интензитету тај утицај се креће на континууму од „веома снажан“ до „веома слаб“. По њима, тешкоће се не

налазе само у утицају слободног времена на личност већ и у самој личности. Трагајући за одговорима који фактори одређују оспособљеност, спремност и мотивисаност личности да користи слободно вријеме како би задовољила личне потребе властитог развоја, у педагогији је настала и субјективистичка концепција слободног времена према којој одлучујући утицај на кориштење слободог времена нема његов обим већ личност која користи то вријеме (Бранковић, Илић, 2003, стр. 357).

Многи аутори се слажу да слободно вријеме може бити фактор, али и средство васпитања личности, управо из разлога што у њему личност у потпуности упознаје себе, своје могућности, ствара и доживљава сопствено задовољство, тј. пружа јој се могућност и најбоља шанса за истраживање сопствених стваралачких способности. У тим условима и на такав начин личност се ослобађа несигурности, напетости, страха, и уједно јача своју личност и своју слику о себи. Олпорт сматра да сви начини на које индивидуа себе опажа, односно слика о себи, не обухвата само једно схватање о томе „шта сам ја“ него исто тако и „шта ја желим“ да будем (према Ракићу, 1991). И управо из тог разлога слободно вријеме можемо посматрати као простор гдје личност може бити оно што заиста јесте, и гдје може изразити свој прави идентитет.

Слободно вријеме са педагошког аспекта, као прво мора бити осмишљено, обликовано и организовано на прави начин како би омогућило појединицу да се бави културним и продуктивним дјелатностима. И само тако, осмишљено и организовано слободно вријеме ће, заиста, доприносити развијању и изграђивању саме личности и, наравно, њене реалне слике. Ако тако не поставимо васпитно-образовни рад тј. тако да припрема младе за квалитетно провођење слободног времена, ослобођено вријеме ће донијети много више штете него користи.

Друштво се, очигледно, налази пред задатком који се односи на то да се слободном времену младих па и одраслих посвети много више пажње него сад. Потребни су нови објекти и просторије за културне, научне, спортске, техничке па и забавне активности, затим стручно оспособљена кадрова за вођење поменутих активности, као и сарадња и подршка васпитно-образовних установа и родитеља. Васпитање у слободном времену и за слободно вријеме треба да постане дио нашег васпитног система, нашег дјеловања као и позитиван фактор савременог друштвеног живота.

АКТИВНОСТИ СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА И ЊИХОВА КЛАСИФИКАЦИЈА

Не можемо говорити о времену тј. о слободном времену, а да не помислимо на његове садржаје. А садржаји слободног времена јесу управо активности којима се човјек бави. Човјек се може бавити већим бројем

активности у слободном времену, али су те активности хијерархијски распоређене тако да за једне можемо да кажемо да су доминантније и важније а за друге да су мање доминантне. Управо о тој хијерархијској распоређености и организованости говорила је Качавенда-Радић (1989). Према њеном мишљењу та хијерархијска организованост је релативно стабилна, али није чврста, тако да је оправдано говорити о оријентацијама човјека на одређене групе активности.

Колико активности слободног времена утичу на стваралачки потенцијал младих говорио је М. Мурадбеговић (1986). Он сматра да млади не смију да буду само потрошачи културних добара већ и стваратељи, како би доказали своје Ја, могућности и жеље. Они треба да се максимално активирају, боре, истражују ради формирања нових друштвених, моралних, емоционалних вриједности. Активности у слободном времену могу постати „царство слободе“, само ако се млади у њих слободно укључују са одређеним циљом и жељом како би открили тај сложени свијет рада, достигнућа, технологије и културе. Према њему активности у слободном времену требало би да остваре три изузетно значајна принципа и то: масовност, који се односи на пружање могућности сваком младом човјеку да оствари и развије своје потребе до највећих могућности; активност или активитет који је заснован на потребама и интересима младих како би постао основна компонента у подстицању унутрашњих побуда, и на крају креативност у коју се сједињује и процес и резултат активности (Мурадбеговић, (1986), види код Нинковић, 2008, 244).

Будући да су слободне активности многобројне и разноврсне, неријетко се код страних и код наших аутора срећу листе са већим или мањим бројем набрајања појединачних дјелатности којима се човјек може бавити у слободном времену. На основу тога могуће је извести разне критеријуме за класификацију активности у слободном времену. Наведени критеријуми су многобројни, а њихов избор зависи прије свега од аспекта и циља проучавања слободног времена, а затим и од схватања обима појма „слободно вријеме“.

Владимир Јанковић (1973) своју подјелу активности у слободном времену заснива на Думазедијеовој подјели функција слободног времена и разликује три групе:

- активности намијењене одмору;
- активности намијењене разоноди и забави;
- активности намијењене развоју личности (према: Томић, Хасановић, 2008, стр. 18-19).

Нада Качавенда-Радић (1989), уважавајући већи број аутора, наводи сљедеће критеријуме за класификацију активности у слободном времену: вријеме, мјесто, облик, дружење, динамичност, врста, локација, повезаности са послом, функција, организација и финансијски издаци.

Међутим са педагошког гледишта најприхватљивија је класификација заснована на критеријуму интересовања самог појединца и у њу убрајамо слjedeће активности:

- Физичко-рекреативне активности (шетња, путовања, спортске активности)
- Алтруистичко-педагошке активности (хуманитарне и васпитне активности),
- Културно-естетске активности (посматрање, доживљавање и стварање),
- Мануелно-дјелатне активности (хоби),
- Религијске активности (религијски скупови, посјете),
- Хедонистичко-хазардне активности (хазардне игре, авантуре), и
- Образовне активности (активности за стицање знања, умијења и навика као и развијање одређених индивидуалних способности) (Бранковић, Илић, 2003, стр.359).

За педагогију и андрагогију слободног времена од великог су значаја образовне активности, јер оне обухватају образовање и самообразовање у свим видовима. Кроз образовне активности у слободном времену сваки човјек настоји да стекне неке нове представе, нове способности тј. настоји да продуктивно дјелује у слободном времену.

Темељем истраживачких налаза и теоријских спознаја, многи аутори разликују двије основне врсте активности слободног времена. То су структуриране и неструктуриране активности. Структуриране активности су планиране, смислене и организоване активности с циљем задовољавања личног интереса у сврху личног развоја појединца. Неструктуриране активности су неорганизоване и бесциљне активности које служе задовољавању хедонистичких потреба (Франц и сар., 2002).

Поред наведених активности, да би се слободно вријеме искористило на најбољи могући начин, учесници и организатори треба да се придржавају принципа који у овом случају представљају одређене смјернице за организацију и кориштење слободног времена. Ти принципи су многобројни, а неки од њих су и: принцип слободе, принцип индивидуалности, сврсисходности, кретивности, разноврсности, принцип примјерености психофизичких способностима, принцип колективности, принцип организованости, принцип аматеризма. Међу овим принципима не можемо успоставити никакав хијерархијски однос управо из разлога што сви они подједнако утичу на остваривање смисла слободног времена, но ипак централни значај има принцип слободе, јер слобода је она категорија која, како наводи Јанковић (1972), ослобођено вријеме чини слободним.

Данас, млади треба да буду што више окренути и отворени према различитим активностима и занимањима како би стицали и развијали одређена знања, вјештине и способности. Потребно их је укључити и

оспособити за разне спортске, забавне као и друштвено-корисне активности јер ће само тако постати све више зрелији, поузданији у себе, друштвенији и интелигентнији.

ФАКТОРИ ОРГАНИЗОВАЊА СЛОБОДНОГ ВРЕМЕНА

Да би слободно вријеме са свим својим задацима, циљевима, активностима било заиста корисно за свестран развој личности, потребно је да друштво ствара, помаже и осигурава дјеловање различитих фактора са задатком да у што већој мјери омогуће како младима тако и одраслима, провођење најразличитијих облика слободног времена. Ти фактори су бројни и могуће их је разврстати према нивоу организованости и то на:

- васпитно-образовне институције (дјечији вртићи, прешколске установе, школе, ученички домови и интернати, установе за образовање одраслих);
- породица и локална средина;
- институције културе (библиотеке, музеји, галерије, позоришта, раднички и народни универзитети и домови културе, центри за ванредно школовање);
- дјечије, омладинске и друге друштвене организације;
- средства масовне комуникације (штампа, радио, телевизија и филм) (Трнавац, 1996, стр. 62).

С обзиром на утицај наведених фактора, у раду ћемо се осврнути на утицај породице као и на васпитно-образовне институције којима је васпитање основна дјелатност.

Прву перцепцију, прво опажање слободног времена, прве кораке учења о квалитетном провођењу слободног времена дијете формира и стиче унутар своје породице. Родитељи имају веома важну улогу у стварању културе слободног времена своје дјеце, јер властитим примјером утичу на формирање става и понашања дјеце у слободном времену. Они при усмјеравању дјеце на одређени модел провођења слободног времена треба да уважавају специфичности њихових развојних фаза, радозналост, комуникативност и њихову потребу за друштвеним потврђивањем. Веома је важно да родитељи познају жеље, склоности и интересовања своје дјеце, јер их само на тај начин могу подстицати да слободно вријеме испуне активностима које воле и које ће допринијети њиховом укупном развоју. Истражујући факторе који битно утичу на избор активности у слободно вријеме Качавенда-Радић (2000) долази до податка да је породица најбитнији фактор у том избору.

Општа атмосфера у породици је веома битна у процесу развоја и социјализације личности. Породица у којој влада љубав и повјерење, у којој родитељи слободно вријеме проводе са својом дјецом, играјући се,

забављајући се, учећи, пружа више услова за развој позитивних особина код дјече неголи породица у којој су родитељи себични, склони агресивном понашању и немају времена за своју дјецу. У овом случају, сматра Пехар-Звачко, истакнута је функција игре у слободном времену као фактора васпитања и образовања. Игра је основа учења, истраживачка активност, мотивисана знатижељом дјетета, а родитељи су први и најбољи дјететови суиграчи. Дјеца се играју, гледају, моделују, ослушкују, говоре, пјевају, плачу, скачу итд, то је њихова игра, то је њихово слободно вријеме, то је њихов начин упознавања свијета, њихов рад, раст, и њихово проналажење себе. И управо из тог разлога многи аутори поручују и предлажу родитељима да се баве својом дјецом и да што више проводе слободно вријеме са њима, како би се дјеца правилно и здраво развијала (Пехар-Звачко, 2003, стр. 24).

Нажалост, чињеница је да су данас родитељи, као важан агенс социјализације, мало активни и креативни при избору садржаја и усмјеравању младих у слободном времену. Чак се сматра (Јешић, 2000) да млади на основу понашања својих родитеља и њиховог незадовољства, замора и жеље за одмором и забавом стичу лошу слику о стварном животу и о његовом основном циљу – забави. Због тога се често код младих јавља хедонистичко схватање живота.

На основу реченог, ако узмемо у обзир да је породица нуклеус друштва, најважнија институција у којој личност започиње свој живот, развој и пут ка друштву, родитељи би морали имати у виду сљедеће:

- које су то основне карактеристике психо-физичког развојка у раном дјетињству;
- какав утицај слободно вријеме има на развој њихове дјеце;
- како организовати слободно вријеме и каква је улога породице (родитеља) у томе;
- родитељи да треба да су више заинтересовани и да брину за успјешно васпитање своје дјеце путем слободног времена и, наравно,
- неопходно је да се оствари сарадња породице и школе у организовању слободног времена младих.

Планирање и креирање слободног времена дјетета није рутински и необавезујући посао родитеља. Напротив, ово планирање захтијева пуно ангажовање оба родитеља као и уважавање баланса између радног и слободног времена. При избору одређених активности које ће дијете обављати у слободном времену родитељи не би смјели да се поводе својим жељама и амбицијама већ тај избор треба да препусте дјетету уз њихову ненаметљиву сугестију и заједничку процјену пратећих околности.

Преласком дјеце у предшколску установу васпитно-образовни утицај игре се проширује, и дијете ступа у већи друштвени колектив са организованим дневним режимом рада. Ове установе представљају прелаз од

породице ка школи која такође треба, између осталог, да води рачуна и о слободном времену младих.

Школа као васпитно-образовна установа, поред уобичајених функција и задатака, младима, треба да пружи могућности за слободно вријеме и, наравно, да их упозна са смислом истог. Један вид њених основних задатака јесте селекција садржаја и активности за слободно вријеме као и пружање подршке ученицима како би избјегли досаду и празнину. Веома је важно да се школа са осјећајем одазива на промјене које се дешавају у друштву, да помаже у организацији слободних активности и стварању слободног времена. Поред знања, радних навика, умијећа вриједности, културних тековина, школа треба да изграђује и културу слободног времена ученика. Самим тим, она треба да пружи помоћ, подршку ученицима како би на здрав начин користили своје слободно вријеме.

Када кажемо слободно вријеме у школи, прве асоцијације која нам падају на памет јесу слободне активности ученика, које изводе ученици изван наставе у слободно вријеме. Поред тога што их организују у изводе ученици, није занемарена улога наставника која је у овом случају „посматрачка“, што значи да су наставници „посматрачи“ али и „помагачи“ својим ђацима. У оваквим активностима долазе до изражаја индивидуалне склоности ученика, интересовања и способности, самоуправљање, подстиче се друштвена свијест као и смисао за моралне вриједности. Кроз слободне активности, дјеца ступају у социјалне контакте и односе који свестрано изграђују њихову личност.

Упоређујући активности у настави и активности у слободно вријеме, Трнавац акценат ставља на слободно вријеме истичући следеће:

- настава је програмски унапријед одређена и чврсто фиксирана са наглашеном улогом наставника, док у слободном времену постоје могућности избора и разговора о циљу, садржају и начину рада;
- одјељења и групе у настави су сталне са релативно трајним статусом ученика док су у слободном времену формиране самостално, промјеливог су састава, различитог узраста и с мање наглашеном руководећом улогом наставника;
- у слободном времену срећемо разне облике социјализације, трагање за изгубљеним идентитетом, као и упоређивање, надметање ради афирмације вриједности своје личности. Овдје ученици могу да науче и све што је ново интересантно и значајно, а што школа, због своје инертности и организације не уводи у програме;
- у васпитним активностима слободног времена ученик је доведен у могућност или принуђен да сам одговара за свој развој, што га мотивише да размјењује вриједности, да тражи, поучава и рјешава а не само да га други васпитавају и науче (Трнавац, 1996, стр. 61).

На основу изнесеног, једно је сигурно, да би млади квалитетно користили своје слободно вријеме, да би развили своју личност на квалитетан начин, важна је подршка родитеља и школе из разлога што их је потребно оспособити за адекватан избор оправданих активности.

ЗАКЉУЧАК

Као релативно нов простор, нова културно-историјска појава, слободно вријеме постаје незаобилазна преокупација многих наука, и једна од најатрактивнијих тема данашњице. Теоријска и практична питања слободног времена, не би требала бити занемарена из разлога што оно представља један од битних фактора који утичу на развој човјека и његове индивидуалности. Многи аутори сматрају да се слободно вријеме као културни феномен треба што више истраживати, нарочито због његовог значаја за развој интелектуалних способности, и наравно за развоја човјека као савремене личности. Међу њима је и Ненад Сузић (2011) који сматра, да данас човјек више него икад има слободног времена, да се више него икад може посветити себи и другима, да развија своје *forces progres* (властите снаге), и умјесто да је то историјска прилика, награда човјека, данас је то доживљено као одбаченост. Према његовом мишљењу, савремено школство XXI вијека треба да оспособљава младе људе како би продуктивније користили слободно вријеме (Сузић, 2012).

Слободно вријеме као значајно подручје нашег живота, учинимо помагачем и савезником у васпитавању и образовању младих. Искористимо његове садржаје, његове временске могућности, а посебно његову слободу и усмјеримо младе да живе живот, и да се што боље припреме за промјене које долазе.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел. (1960). *Политика*. Београд: Култура.
- Бранковић, Д. и Илић, М. (2003). *Основи педагогије*. Бања Лука: Comesgrafika.
- Божовић, Р. (1979). *Искушења слободног времена*. Београд: Просвета.
- Будимир-Нинковић, Г. (2008). *Педагогија слободног времена-хрестоматија*. Јагодина. Педагошки факултет.
- Влаховић, Б. и др. (1996). *Опита педагогија*. Београд: Учитељски факултет.
- Јанковић, В. (1972). *Слободно вријеме у савременој педагошкој теорији и пракси*. Загреб: Педагошко књижевни збор.
- Јешић, Д. (2000). *Породица и слободно вријеме младих*. Београд: Учитељски факултет.
- Карић, Е. и Грандић, Р. (2010). *Педагогија и слободно вријеме*. Тузла: „BOOK“.
- Качавенда-Радич, Нада. (1989). *Слободно вријеме и образовање*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Качавенда-Радић, Н. (2000). *Слободно вријеме као чинилац квалитетног породичног живљења, У: Дете и слободно време: округли сто*. Београд: Службени гласник, 7-18.

- Оноре, К. (2005). *Похвала спорости- како један светски покрет пркоси култури брзине*. Превод: Мирјана Милосављевић-Тодоровић. Београд: Алгоритам.
- Поткоњак, Н., Шилмеша, П. - редактори (1989). *Педагошка енциклопедија 1 и 2*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средстав.
- Пехар-Звачко, Л. (2003). *Слободно вријеме младих или...* Сарајево: Филозофски факултет.
- Сузић, Н. (2010). *Правила писања научног рада и АПА и други стандарди*. Бања Лука: ХБС.
- Сузић, Н. (2012). *Футурологија у педагогији и социјалним наукама*. Бања Лука: ЕКТОС.
- Ракић, Б. (1991). *Ко сам ја- сусрет са собом*. Београд: Педагошка академија за образовање учитеља.
- Теодосић, Р. (1967). *Педагошки речник*. Београд: Институт за педагошка истраживања, Завод за издавање уџбеника РС Србије, 1 и 2.
- Томић, Р. и Хусановић, И. (2007). *Млади и слободно вријеме*. Тузла: OFF-SET.
- Франц, Р. Шакић, В. и Ивичић, И. (2002). *Вредноте и вриједносне оријентације адолесцената: хијерархија и повезаност са ставовима и понашањима*. Друштвена истраживања, 11 (2-3) 215-238.
- Шилмеша, П. (1973). *Педагогија*. Загреб: Педагошко-књижевни збор.